

си Бога, тръпнѣха предъ неговитѣ само. отрицания, нѣмѣха предъ клетвата му въ името на космоса — но Jedermann, Jedermann ти разбираше твърде малко отъ тази мистерия и не можа да се кръстиш въ купела на титаничния духъ . . .

По-късно, когато бѣхъ вече ученикъ въ Пловдивъ, азъ взехъ веднажъ скришомъ отъ майка си 50 лв. кажихъ се на влака и тръгнахъ да диря, посрѣдъ зима и при много неизвинени отжстствия, Яворовъ. Стигнахъ въ София късно презъ нощта и още на другата сутринъ отидохъ у една моя братовчедка, негова познаница, да узная где живѣе. Следъ обѣдъ бѣхъ вече у дома му. „Дойдохъ отъ провинцията“, казахъ азъ, „само за да ви видя“. Яворовъ се усмихна: „Вие на върно пишете стихове“. „Да“, отвърнахъ азъ и сърцето ми почна да тупа подъ гърлото. „Това се вижда“, добави той, „по външността ви“. „По какво именно?“ попитахъ азъ съ още по-голямъ смущение и малко обиденъ; но Яворовъ не отговори нищо и се загледа само, все тъй усмихнатъ, въ дългитъ ми коси. Тогава азъ възразихъ съ принудена веселостъ: „Струва ми се, че коситѣ не могатъ да бъдатъ свидетелство за вътрѣшнитѣ ни неждзи“. Яворовъ започна да се смѣе съ гласъ. „Но защо именно на коситѣ се спряхте?“ Азъ му отговорихъ весело: „Защото се загледахте въ тѣхъ, г-нъ Яворовъ“. „Нима?“ „О, да!“

Следъ това ние поведохме разговоръ за братовчедката ми, отъ който разбрахъ, че той не е съвсемъ равнодушенъ къмъ нея, казахъ му, че презъ миналата есенъ съмъ я срещалъ въ родното си место Перущица, въ време на гроздобера, че тамъ смеговорили не веднажъ за стиховетъ му, че азъ съмъ челъ всичкитъ му работи — и неусетно разговорътъ ни се измѣсти въ желаната отъ менъ насока. Азъ заговорихъ за най-хубавитѣ му стихотворения и започнахъ да ги декламирамъ. Тогава той се усмихна пакъ съ предишната си усмивка и рече: „Вие ги помните по-добре отъ мене“. „Азъ ги зная всички наизустъ, г-нъ Яворовъ“, „Изучавали сте ги нарочно или . . .“ „О, не — азъ съмъ ги запомнилъ тъй: просто отъ много четене . . .“ Леката усмивка изчезна тогава отъ лицето му — той се замисли, но не рече нищо. Азъ схванахъ обаче, че Яворовъ разбра колко голѣмъ е моя възторгъ отъ него и че това го развълнува. Jedermann, Jedermann, ти бѣше още много младъ тогава, но можа да хвърлишъ погледъ въ душата на титана, който бѣше затворилъ вратитѣ си и спусналъ завеситѣ на прозорцитѣ си. Но бжди скромненъ, Jedermann — това бѣше случайно.

Срещахъ Яворова за втори пътъ като студентъ въ нашия университетъ — въ Народната библиотека, гдѣто ходѣхъ отъ време на време при П. Славейковъ. Говорихъ тогава съ него пакъ за моята братовчедка, за гроздобера въ Перущица и много други нѣща, но вече не съ сърце подъ глътката и съ принудена веселостъ, както преди. Тоя пътъ Яворовъ се отнасяше иначе съ мене — както се отнасятъ съ човѣкъ, който е превалилъ вече зеления хълмъ на своето ранно юношество и е жертвувалъ, предъ олтаря на нѣкоя бръснарница — дългитѣ си коси. Казахъ му и тогава, че продължавамъ да чета съ същия възторгъ стиховетъ му, започнахъ да се възхищавамъ и да цитирамъ това или оно място изъ тѣхъ, но той хвана стрелката на разговора и рече усмихнатъ: „Да бутнемъ часовника напредъ“. Какво ще кажете за тия, които дойдоха следъ насъ?“ „Не всичко ми харесва, г-нъ Яворовъ?“ „Кое именно?“ „Не мога да ви кажа съ две думи кое не харесвамъ и защо, но мога да ви спомена само кое ми харесва“. „Кое е то?“ „Това сж работитѣ на Траянова и Дебелянова“. „Добре“, отвърна Яворовъ, „но можете ли да поясните — съ две думи — защо?“ „Защото въ тѣхнитѣ стихове има и глбина и форма“. „Вѣрно“, каза той, „и азъ мисля тъй. Словесното творчество на другитѣ не предвещава нищо добро. Пълнятъ кошницата ни само съ куки орехи“. „Казано по Пенчо Славейковски“, додадохъ азъ. Яворовъ се усмихна: „Вие обичате ли го?“ „Да“. „Неговитѣ преценки за младитѣ сж прави. Той

е уменъ човѣкъ. Най-умниятъ измежду всички ни“. „Но защо е толкова суровъ, г-нъ Яворовъ? Азъ се срещахъ вече нѣколко пжти съ него и не мога да скрия, че ми прави толкова впечатление“. „Защо?“ попита Яворовъ съ широка усмивка. „Да не ви е нахокалъ нѣщо?“ „Не, но човѣкъ трѣбва да бжде много предпазливъ, когато приказва съ него. Излизате изъ стаята му, безъ да се е случило нѣщо помежду ви, а имате чувството, че сте се карали цѣль денъ съ него“. „Да, това е тъй. Той е суровъ. Всички честни хора сж сурови“. Jedermann, Jedermann — и това бѣше откровение за тебе, истина, въ което вѣрвашъ и сега.

Като студентъ въ Германия разменихъ нѣколко писма съ Яворова и ршихъ най-после да му изпратя свои стихове. Това бѣше, когато вестницитѣ съобщиха, че сборникъ „Мисль“ щѣлъ да излезе подъ негова редакция. Мина известно време и той ми отговори: „Уважаеми г. Гължбовъ, поради отжстствие, малко късно получихъ стиховетъ Ви и затова късно Ви отговарямъ. Нѣкои кжсове прочетохъ съ истинско удоволствие поради хубавата надежда, която тѣ вдъхватъ за въ бждаще. И тъкмо за това може би сегашната Ви пратка трѣбва да се бракува. Препоръчвамъ и Вамъ тая строгостъ къмъ самия себе си. — Ржкописа Ви е запазенъ; ако желаете, явете да Ви го повърна. Съ поздравъ Вашъ П. Яворовъ“. Но Jedermann не послуша мждритѣ думи на учителя и напечата по-късно и стихове, за които сега му е неприятно да си спомня.

Третата ми срѣща съ Яворовъ бѣше въ надвечерието на Балканската война. Намерихъ го въ Народния театъръ — при него и хубавата Лора. Започнахъ да говоримъ за Мюнхенъ, отгдѣто бѣхъ пристигналъ следъ едно дълго авантюристично пжтуване безъ никакви средства въ джоба, и той се смѣ на веселитѣ приключения отъ все сърце. „Това ми харесва“ каза той. „Хайде да ви вода въ Македония“. „Защо — ще има ли война, г-нъ Яворовъ? Въ Бѣлградъ всички сж наежени“. „Ще има, разбира се; не виждате ли, че децата по улицитѣ играятъ вече само на война. Това е най-сигурния признакъ — по-сигуренъ, отколкото всички войнствени изявиления на дипломатитѣ“. И надъ главитѣ ни изгря незабѣлзано едно голѣмо слънце — въ неговата свѣтлина думитѣ ни се топеа като снѣгъ, душитѣ ни се сливаха въ едно — едно голѣмо призрачно слънце: свободна Македония. „Ние“, говореше Яворовъ, „ще можемъ да дадемъ нѣщо на общата културна съкровишница само тогава, когато настжпй миръ на Балканитѣ, а тоя миръ не ще дойде, ако Македония не се види свободна“. И после той извади едно шише вино — пихме по чаша за успѣха на освободителната война и за здравето на двамата оброчени; а после азъ станахъ да си вървя, защото бѣхъ много изморенъ отъ пжтуването. Ржкувахъ се по-напредъ съ Лора, която седеше на канапето, и когато се обрняхъ да подамъ ржка и нему, бастунътъ ми подъ лѣвата мишница закачи ржката на хубавата и копринена блуза и го съдра. Jedermann, Jedermann — за това ли дойде? И веднага ме обхвана предчувствие: „Пихме за успѣха на освободителната война и за здравето на двамата оброчени — кой знае, може би нито войната ще бжде успѣшна, нито тѣ ще живѣятъ щастливо“. И после: „Ахъ, глупости — единъ съдранъ коприненъ ржжавъ и повече нищо! Бабешко суетѣрие!“ Кръвта ми себѣше вдигнала въ главата, ушитѣ ми бучеа и азъ чувахъ гласа си като въ празна бѣчва: „Моля извинете, госпожо. Ще ми позволите, като се върна въ Германия, да ви изпратя друга още по-хубава блуза“. Лора забождаше ржката си съ карфица и ме уверяваше усмихната, че блузата съвсѣмъ не е толкова хубава, колкото би предполагалъ човѣкъ отъ смущението ми — но Jedermann не можеше да излезе лесно отъ празната бѣчва.

Следъ това азъ не видѣхъ вече Лора. Яворова видѣхъ само още еднажъ, като слепецъ, — но за тази срѣща ми е тежко да говоря, толкова повече, че и Jedermann носи черни очила. К. Гължбовъ

П. К. Яворовъ и символизма

Пенчо Славейковъ, въ статията си „Българската поезия“ писа: „Въ последно време се е повлѣкло по тоя пжтъ — пжтя на умопомрачение символизъмъ — цѣло едно воинство дечурлига, които види се си въображаватъ, че всѣка безсмислица, написана въ стихове, е поезия. Това воинство увлича въ безсмислици и връстни вече поети като Яворова. . . Всичко родено не за животъ и отдавна вече умрѣло въ Европа, днесъ влиза на мода у насъ.“ (Мисль, година XVI. кн. 6—7). Пенчо Славейковъ, поетъ отъ по-стара генерация, възпитанъ въ духа на правовѣрния немски романтизмъ, бѣ чуждъ на новия пжтъ — пжтя на „умопомрачения символизъмъ“ — изъ който вече отъ половинъ вѣкъ вървѣше цѣлага европейска литература. Наистина, въ Франция и Белгия, той бѣ въ своя пищенъ залъзъ: създаваха се шедьовритѣ на неговитѣ последни представители: Метерлинкъ, Верхарнъ, Роденбахъ. . . Въ лицето на Анри де Рение той придоби официално признание: върховната санкция Академията. Впрочемъ, французкия духъ бѣ органически чуждъ на Пенчо Славейковъ; неговото духовно отечество бѣ Германия. Но тъкмо тогава, когато той пишеше горнитѣ редове, въ Германия победата на символизма бѣ вече пълна. Демелъ, и Рилке, Стефанъ Георге и Хуго фонъ Хофмансталъ бѣха се наложили въ съзнанието на германския народъ. Да не говоримъ за Русия, дето борбата за тържеството на новото литературно вѣроу бѣше въ пълнен ходъ. Пенчо Славейковъ, който при всичката му ерудиция за миналото, бѣ сѣкашъ лишенъ отъ чувството на съвременностъ, изпадаше при все това въ опасно и трагично противоречие съ себе си, нареждайки се несъзнателно въ „воинството дечурлига“, чрезъ любовта си и преклонението си предъ Ницше, този най-дълбокъ между символиститѣ, пророкъ на символизма и неговъ последенъ мохиканъ. Не бѣ вѣрно, следователно, твърдението му, че „всичко родено не за животъ и отдавна вече умрѣло въ Европа влиза на мода у насъ“.

И естествено и законно бѣ поради това увлечението на Яворова отъ духа на символизма, тъй примаменъ, новъ и многообразенъ. Явно бѣ — а то личи и отъ поезията му — че оставилитѣ форми на романтизма, голитѣ метафори и надути хиперболи не можеха да привличатъ вече изостреното му художествено чувство, жадно да се изрази чрезъ загадъчната двойственостъ на символа. Единъ неочакванъ свѣтъ се откри предъ духовния му взоръ, който го заплени властно и неудържимо. Този новъ лъхъ бѣ почналъ да вѣе и въ българската литература. Въ 1905 год. се яви „Новия денъ“ на Траянова, тъй внезапно и пълненъ съ блѣскаво могъщество, че съ право би могълъ да се смѣта като предѣлъ на две епохи. Въ 1907 г. Яворовъ вече превежда Метерлинка, пребивава въ Парижъ, запознава се съ новата френска поезия, отъ мрачната величавостъ на Бодлера до розовата резигнация на Самена, прелѣстенъ отъ чиститѣ емоции на едно съвършено и неповторимо изкуство.

Поезията на символизма бѣ, наистина, истинско откровение за жадния дирещъ духъ на Яворова. Крайния индивидуализъмъ на тази поезия, нейната жестока субективностъ, сж сѣкашъ добре дошли за него: заключеното царство на душата му я приема като новъ заветъ — защото стариятъ е вече изживѣнъ. Като жадния въ пустинята се втурва той къмъ нейнитѣ кристалини извори, за да черпи вдъхновение и да дири отговоръ на изгарящитѣ го въпроси. Бихъ казалъ, че безъ това съприкосновение на Яворова съ поезията на символизма, той ни би създалъ „Безсѣнници“ и „Предчувствия“, не би пристжпилъ къмъ „Царицата на нощта“. Символизма му разкри тайната на словото, зевтната и безпорочна сила на образа и магичния патосъ на съзерцанието. Наистина, той не можа да овладѣе напълно тѣзи стжпала на поетическия възходъ, но все пакъ въ поезията му личатъ мжчителни и теж-

ки усилия да се справи съ много пречки. Въ „Майска вечеръ“ звѣни сѣкашъ лирата на Метерлинка, лѣха болезнения парфюмъ на „Serres Chaudes“:

Забулена вечеръ, гадаеща младостъ,
Съ мечтателенъ шепотъ пристжпва едва.

„Ледена стена“, „Спятъ вѣчнитѣ води“, „Томасъ“ носятъ печата на загадката, двустратна изненада на символната тайна, завличатъ ни въ дълбокото си неясно настроение, безъ да ни даватъ успокоително разрешение — тъкмо по естетиката на символизма. Въ „Шепотъ насаме“ — една странна подробностъ. Поета ни рисува есененъ пейзажъ въ импресионистиченъ стилъ: джждъ, мъгли, сива земя. . . И после:

Изчезна пролетъ въ спомена далече.
Нима ще да се върне? Нѣма да се върне!
Нивга вече.

Въ това „Нивга вече“ не звучи ли прокобния гласъ на гарвана въ поемата на Едгаръ По съ сжщото име: nevermore?

Въ „Царицитѣ на нощта“ Яворовъ се опитва да обективира любовта на Месалина, Клеопатра, Сафо, по подобие на Сунбърнъ въ „Сѣннитѣ на царицитѣ“ и Маларме въ „Иродиада“ . . .

При все това, Яворовъ не е символистъ въ чистата смисль на думата. Той взима отдѣлни елементи, приспособява се къмъ новото течение, сѣкашъ преселенецъ въ чужда страна, не роденъ и израсль въ нея. Липсва му вживяване въ тайната на свѣта: оброчалния прѣстенъ между душата му и космоса е сѣкашъ изгубенъ и моста между него и живота — разрушенъ. Неговата поезия не е наситена съ меда на мждростта, тя напротивъ кипи съ неудържими пориви, близка до помрачение. Тя не познава чистото съзерцание на символизма, дето свѣта и космоса сж обектъ на естетична наслада, и скръбта — „найзаконното чувство на поезията“. Дълбоко саморазяждане на духа, обезвѣренъ и отчаянъ, тази немилюстива борба съ себе си, която не избира средствата, дава на поезията му трагичния отблѣсъкъ на една страшна орисия. Това, несъмнено, не намалява нейната художествена ценностъ, нито отнема отъ нейното интимно очарование, защото въ нейнитѣ зигзаги, въ нейнитѣ безпжтици и противоречия, въ безсходното de profundis на нейнитѣ вопли, въ нейното отчаяние и безсходностъ, като въ помѣтено огледало, се огразва страдалчески образъ на единъ титанъ.

Людмилъ Стояновъ.

Успѣхъ т на една книга. — Книгата на Огюстъ Роденъ „Изкуството“, преведена отъ Любенъ Пинтевъ, намѣри много добъръ успѣхъ между читателитѣ. За два месеца сж се продали хиляда екземпляра и сега се пуца втора хиляда. Ценнитѣ и грижливо издадени книги винаги намиратъ добъръ пазаръ.

Весела за П. К. Яворовъ. — На 9 т. м. недѣля, 4 ч. сл. пл. въ аудитория 45, отъ името на литературната задруга „Хиперионъ“, Людмилъ Стояновъ ще говори на тема: П. К. Яворовъ — поетъ на любовта и смъртъта. Ще бждатъ четени неиздадени произведения на покойния поетъ. Съ тази беседа литературната задруга Хиперионъ открива своитѣ четения, които ще ставатъ всѣка недѣля на сжщото мѣсто и въ сжщото време.

Развигоръ

Редакция и администрация

„ПАТРИАРХЪ ЕВТИМИ“ 14

Записи и препоржчани писма да се изпращатъ на адресъ: Д. В. Митовъ, ул. „Мусалла“ 14 — София.

Редакторътъ приема въ редакцията всѣки четвъртъкъ отъ 12³⁰ до 1.

